

samenhang wordt in deze christelijke geschiedfilosofie gelijk gesteld aan een goddelijke ordening, zoals bijvoorbeeld ook de natuur die kent in de opbouw van de soorten, de opeenvolging van de seizoenen, etcetera. De laatste vraag, die naar de plaats van de mens, wordt beantwoord met de opmerking dat de mens bouwt aan zijn 'cultuurwerk' als antwoord op een goddelijke opdracht.

Het is lastig een dergelijke filosofie te beoordelen, omdat het vragen betreft die 'ten diepste' niet kunnen worden beantwoord door iemand die het uitgangspunt niet kan delen. Begrijpelijk maar teleurstellend is wel dat de auteur zijn standpunt heeft bepaald op uitgangspunten van auteurs als Groen van Prinsterer, Dooyeweerd en Smit. Uiteindelijk blijkt men in deze kringen nauwelijks verder te zijn gekomen. Jammer is het dan ook dat er weinig concrete voorbeelden te vinden zijn van een moderne toepassing van deze geschiedvisie. Augustinus, Comte en Spengler als voorbeelden van een anders begrijpen van het historisch proces zijn niet erg overtuigend indien Kuiper 'werkelijk een gesprek met de eigentijdse geschiedwetenschap' wil voeren.

Leen Dorsman

J. Huizinga, *De taak der cultuurgeschiedenis*, W. E. Krul, ed. (Denken over cultuur; Groningen: Historische uitgeverij, 1995, 349 blz., f45,-, ISBN 90 6554 1314).

In dit prachtige boek zijn de geschiedtheoretische teksten van Johan Huizinga, voor het eerst sedert de publicatie van zijn *Verzamelde werken* (1948-1953), opnieuw uitgegeven. Wessel Krul, die eerder al *Historicus tegen de tijd: opstellen over leven en werk van J. Huizinga* (1990) publiceerde en samen met Anton van der Lern en Léon Hansen de briefwisseling van Huizinga uitgaf (1989-1991), koos de teksten en voorzag de verzameling van een epiloog. Zijn uitgebreide 'Huizinga's definitie van de geschiedenis' (meer dan een kwart van het boek) fungeert niet alleen als een verantwoording van en een nawoord bij de geselecteerde teksten, maar kan tevens worden gelezen als een volwaardig opstel over Huizinga's cultuurhistorische en vooral geschiedtheoretische opvattingen. Centraal in deze specifieke bloemlezing uit Huizinga's oeuvre staan het korte 'Overeen definitie van het begrip geschiedenis' (1929/1935), waarin de historicus zijn beroemd gebleven definitie van 'geschiedenis' ('geschiedenis is de geestelijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden') voorstelde, en het omvangrijker 'De taak der cultuurgeschiedenis' (1926), dat zijn naam aan de hele bundel heeft gegeven.

Kruis selectie van deze en andere teksten komt - hoe kan het ook anders - grotendeels overeen met de geschiedtheoretische helft van het zevende deel van de *Verzamelde werken*. Enkel een aantal kortere teksten, waaronder Huizinga's besprekingen van boeken van Bernheim, Lamprecht en Ranke (auteurs die überhaupt al vaak in de hier verzamelde bijdragen aan bod komen), en het elementaire 'Kort begrip van den aard der geschiedenis als cultuurverschijnsel en als wetenschap', dat Huizinga schreef voor de *Winkler Prins encyclopaedic* zijn hier niet opgenomen. Anderzijds werden de geschiedtheoretische teksten voor de gelegenheid aangevuld met twee 'cultuurhistorische' opstellen, die probleemloos passen in het geheel, omdat ook zij handelen over de omgang met het verleden en (dus) over de functie en de specificiteit van de geschiedenis: het gaat om 'Over historische levensidealen' (1915), over (een bepaalde vorm van) 'invloed van de geschiedenis op de geschiedenis', en 'Natuurbeeld en historiebeeld in de achttiende eeuw' (1933), over de wendingen in de ontwikkeling van het historiebeeld van de zeventiende eeuw tot de Romantiek.

De hier gebundelde opstellen zijn geschreven als *afzonderlijke* teksten (in een aantal gevallen gaat het om teksten van lezingen), en ze waren door de auteur dan ook niet bedoeld om in eenzelfde context te worden samengebracht of om in één ruk te worden gelezen. Daardoor bevatten de opgenomen teksten, waarin Huizinga op verschillende tijdstippen terugkwam op wat hij al eerder had geschreven, nogal wat herhalingen en overlappingen. Anderzijds biedt deze bundel op die manier niet alleen zicht op Huizinga's opvattingen, maar ook op de evolutie van zijn denken. Kruis toelichting is als 'uitleiding' bij de bundel bij wijlen wat té uitgebreid, omdat hij vaak omstandig formuleert wat de lezer in de teksten van Huizinga zelf (soms al meer dan eens) heeft gelezen. Die zijn over het algemeen uiterst lees- en verstaanbaar, en behoeven als zodanig dan ook niet veel toelichting. Krul slaagt er echter door zijn nauwkeurige parafrase en situering van Huizinga's opvattingen moeiteloos in aan te tonen waar de accentverschuivingen, de samenhang én de (schijnbare) contradicties in diens denken liggen. Aangezien hij daarbij niet voorbijgaat aan wat critici tegen Huizinga's ideeëngoed hebben ingebracht, en bovendien op een economische manier gebruik maakt van zijn vertrouwdheid met de (uitgebreide) literatuur en met het authentieke bronnenmateriaal, kan zijn nawoord gelezen worden als een beknopte intellectuele biografie van de grote historicus.

Huizinga's geschiedtheoretische teksten zijn wellicht inderdaad, zoals Locher het zei, 'zijn sterkste niet'. Maar dat verhindert niet dat zij nog steeds niet alleen leesbaar maar ook lezenswaard zijn en nog in grote mate overtuigen. Huizinga's ideeën zijn genuanceerd ('scherp omliggende nieuwe formules aanbieden voor oude is mijn zaak niet'), en het kan dan ook verwonderen dat zij vaak scherpe reacties hebben uitgelokt. Dat deze opvattingen, die meer dan een halve eeuw oud zijn, ons zo aannemelijk en als weinig verrassend voorkomen, getuigt wellicht van hun redelijkheid en geldigheid. Huizinga's afwijzing van (een bepaald soort) verwetenschappelijking van de geschiedenis maakte hem ooit tot een ouderwets historicus, maar naderhand bleek dat zijn visie beter tegen de tijd bestand was dan de pretenties van zijn critici en tegenstanders. 'De vergetelheid baart mij geen verschrikking', schreef hij. En het is dan ook ironisch dat juist hij de minst vergetene van alle Nederlandse historici is.

Tom Verschaffel

J. Tollebeek, *De ekster en de kooi. Nieuwe opstellen over de geschiedschrijving* (Amsterdam: Bert Bakker, 1996, 322 blz., f39,90, ISBN 90 351 1781 6).

In *De ekster en de kooi* bundelt Tollebeek een twaalfstal eerder gepubliceerde essays. Hij behandelt daarin de *Werdegang* van de theoretische geschiedenis in het algemeen en van de historiografie in het bijzonder. Voorts besteedt hij in verschillende essays aandacht aan, meestal Franse, romantische geschiedschrijvers en schrijft hij over de 'ijkmeesters' Pirenne, Huizinga en Romein. In de meeste van deze stukken breekt hij zich het hoofd over het vraagstuk van de relatie tussen geschiedenis als verleden actualiteit en de weergave of uitbeelding daarvan in literatuur, geschiedschrijving en schilderkunst. Tollebeek schrijft hier een cultuurgeschiedenis van de omgang met het verleden in capita selecta. Hij geeft blijk van een grote eruditie en van een fascinatie, grenzend aan pure liefde, voor de romantische historici.

Dat laatste lijkt allerminst toevallig te zijn. In de romantici moet Tollebeek veel van zichzelf herkennen. Evenals hij streefden die romantici naar een direct en onbemiddeld contact met het verleden. Met veel begrip behandelt hij dat streven van onder anderen Barante, Stendhal, Thierry, Michelet en Prescott. Daarbij laat hij zich leiden door de van Huizinga geleende kernbegrippen 'historische sensatie' en 'esthetiek'. Het eerste begrip verwijst naar de bijna mystieke ervaring

van het verleden als aanwezige werkelijkheid, het tweede slaat niet op een schoonheidservaring, maar op de 'aanschouwelijkheid' van het verleden en de daaruit voortvloeiende uitbeeldbaarheid. Als een soort noodzakelijke voorwaarde voor historische sensatie beveelt Tollebeek een zekere 'losheid' ten opzichte van de eigen tijd aan. Van het historiseren van actuele vraagstukken moet hij niets hebben. Dat leidt maar tot anachronistische 'voorgeschiedenissen'. In een merkwaardig essay over de bekende metafoer 'het oog van de geschiedenis' behandelt hij de visueel gehandicapte historici Thierry en Prescott als begenadigde historische sensationisten. Blind in hun eigen tijd (en daardoor los daarvan?) beschikten ze blijkbaar over een 'tweede', innerlijk, oog dat haarscherp kon rondkijken in het verleden. Als Tollebeek ook nog zelf vaststelt dat ziende romantici eveneens over een tweede oog voor het verleden meenden te beschikken, loopt hij het risico dat de sceptische lezer hem niet langer wil volgen. Hij lijkt zich dat risico bewust te zijn en stelt zich de vraag wat dat tweede oog eigenlijk zag. Als ik zijn redenering goed begrijp, beantwoordt hij deze vraag niet zelf, maar geeft hij ons slechts het antwoord van de romantische geschiedschrijvers. Zij meenden, aldus Tollebeek, een beeld van het verleden waar te nemen dat authentieker was dan dat van de niet met het tweede oog begiftigde historici uit vroeger tijden (139). De scepticus blijft onbevredigd achter. Onderschrijft Tollebeek die redenering nu wel of niet? Denkt hij dat een niet aan eigen tijd gebonden observatie van het verleden mogelijk is? Overbrugt de waarneming van het oog van de geschiedenis niet juist de afstand tussen heden en verleden zonder dat de waarnemer zijn eigen tijd verlaat?

Tollebeek, zoveel is wel duidelijk, zoekt naar het andere in het verleden, niet naar het verleden van de actualiteit. Hij zoekt dus ook naar het andere in de geschiedschrijving van weleer, en wil ons die doen kennen in het 'anders' zijn daarvan. Het komt mij voor dat hij daardoor te veel schroomt een oordeel te vellen en het commentaar bij voorkeur overlaat aan tijdgenoten van de behandelde historici. Tollebeek lijkt zich los te willen maken van een geschiedenis van de geschiedwetenschap als ontwikkelingsproces. Zijn kijkjes in de keuken van de romantische geschiedschrijvers komen zo op zichzelf te staan, en dat is jammer. Toch blijven ze soms kostelijk leesvoer voor diegenen die zijn liefde voor historiografische studies delen. De cultuurhistorische benadering die Tollebeek preferereert, levert in elk geval verrassende vergelijkingen op tussen historici, dichters, schrijvers en schilders. Voor mij ligt daarin zijn grote kracht. In het verlangen midden in het verleden te willen staan kan ik Tollebeek nog wel volgen. Maar kennelijk ben ik te sceptisch om te geloven dat een *inward eye*, die *bliss of solitude* volgens Wordsworth, meer, beter, of zelfs iets anders, ziet dan het paar ogen dat de Lieve Heer ons schonk.

Jaap Vogel

Tackenberg, K., ed., *Der Raum Westfalen*, V, *Mensch und Landschaft*, II, *Westfalen in der Urgeschichte Nordwestdeutschlands. Fundkarten von der Altsteinzeit bis in die Zeit um Christi Geburt* (Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1996, v + 120 blz., ISBN 3 402 05556 2). H. Ditt, A. Hartlieb von Wallthor, *Der Raum Westfalen*, VI, *Fortschritte der Forschung und Schlussbilanz*, II (Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1996, 1 krt. + v + 396 blz., ISBN 3 402 05557 0).

Met de verschijning van deze beide delen van het overzichtswerk *Der Raum Westfalen* in 1996 is een einde gekomen aan deze in de jaren twintig gestarte serie over de geschiedenis van het gebied tussen Rijn en Wezer. De reeks omvat in totaal zes delen die dertien banden beslaan. Deel I, dat een band omvatte, is verschenen in 1931; in 1932 en 1934 verschenen ook nog